

ლუკა დვალისვილი

**სოფელ სულორის (ვანის მუნიციპალიტეტი)
ტოპონიმია**

ქვეყნის, რეგიონისა თუ ცალკეული დასახლებული და დაუსახლებელი კუთხეების სახელწოდებების კვლევა უაღრესად მნიშვნელოვანია სახელმწიფოსა და საზოგადოების ქვეყნობრივი ისტორიის გასარკვევად. ტოპონიმების წარმოშობა, მცირე გამოწვევის გარდა, არ არის შემთხვევითი ფაქტი. მისი წარმოქმნა რომელიმე კონკრეტული გეოგრაფიული ადგილისადმი პიროვნების ან პიროვნებათა ჯგუფის განსაკუთრებული დამოკიდებულების, სამეურნეო-საყოფაცხოვრებო ჩვევა-ტრადიციების, რწმენა-წარმოდგენების, ცალკეული კუთხისთვის ნიშანდობლივი რიტუალების, ლანდშაფტის ფიზიკური თავისებურების ან ამა თუ იმ კონკრეტულ ადგილას მომხდარი სამახსოვრო ფაქტების ფიქსაციაა. ასე მაგალითად, სოფელ სულორში დაფიქსირებულია: ბერთაქედი, კორღანო, წყაბოძალი, ხუცნაყანები, ვანოიეს ნაბინვარი, სათევზიე დელე, საკაკილიე, ნამქედვარე, მუხაგახვრეტილი, ორნანალიები, საკავის გორი, სახნავა, სახმარდელე, ხარკუდე, დასასვენებელი რცხილე, დიდბალი, პეტერე სანადირო, დიდი უხტომი, პატარა უხტომი, ქაშვეთი, კატაკოდიების უბანი, საქაჭიე დელე, ქვაბისკარი, ანოული, ბზვარე, ლამაზ გორი, დიდვაკე, ბერის ტყე, ზედა საყივარე, ქვედა საყივარე, სატალახე, ღარები, ქალამანე, ციხიე და სხვ.

ტოპონიმები, ხშირ შემთხვევაში, ჩვენი სამკვიდრო ადგილებისა და წინაპრების მხატვრულ-მეტაფორული, ზოგჯერ ქარაგმული, მარადიული საუბარია თანამედროვეობასთან. ამიტომ თუ გვინდა გავიგოთ ქვეყნობრივი ისტორია, ამ ხმას ყური უნდა მივუგდოთ. მისი მოსმენა და სათანადოდ გაგება ვისწავლოთ. სანახევრო მოსმენა-გაგებას, რაც საფუძველი ხდება ქვეყნობრივების გამრუდებისა, სჯობია საერთოდ არ ვისაუბროთ კონკრეტულ თემაზე. მაგ.: სოფელ სულორში, ალბურ საძოვრებთან ახლოს, არის ადგილი ოსნაკლავა. ამ ტოპონიმს უზუსტესად შეუწინააღმდეგებია ერთი ისტორიული ფაქტი; როგორც ჩანს, საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაყოფის შემდეგ ახალციხის საფაშოს მეზობლად მდებარე ეს სოფელი, მაშინდელი დვალისშვილების თემი, რომელიმე ქართველი მებატონის დაქვემდებარებაში არ იყო, და თუ იყო, ისიც ნომინალურად, რადგან გზამიწვალა ამ მთიანი სოფლის გაკონტროლება მაშინ ძალიან გაჭირდებოდა. გვიანდელ XVII-XVIII საუკუნეებში სოფელი ჩიჯავაძეების გამგებლობაში შედიოდა. სოფლის მცხოვრებთა თავის რჩენის ერთ-ერთი

საარსებო წყარო ტყე იყო. ჩიჯავაძეებს აქაური კაცი რომ არ გამოდგომიათ, ტყის მცველად ვილაც შეუხედავი და უნდო გოლიათი ოსი დაუყენებიათ. სოფელმა მასთან საერთო ენა რომ ვერ გამონახა, თოკზე მიბმული თოფით, საერთო ძალით მოკლეს ოსი და ადგილსაც დაყრჭვა ოსნაკლავა.

სოფელი სულორი მდებარეობს ვანის რაიონში, მდინარე სულორის, რიონის მარცხენა შენაკადის ნაპირზე, ზღვის დონიდან 250 მ. სიმაღლეზე. მისი შემოგარენის მთათა სისტემა მალღდება 2000 მეტრამდე. სოფელ სულორს 1929 წლამდე დვალისკვილების თემი ერქვა, რაც განპირობებული იყო ამ სოფელში დვალისკვილების გვარის სიჭარბით. სოფელში არის ადგილობრივი მნიშვნელობის კლიმატურ-ბალნეოლოგიური კურორტი, კლდიდან ამომდინარე ბუნებრივი ცხელი წყალი 38 გრადუსამდე ტემპერატურით, რომლის აბაზანებს იყენებენ საყრდენ-სამოძრაო აპარატის, პერიფერიული ნერვული სისტემისა და გინეკოლოგიური დაავადებების სამკურნალოდ. ჰავა ნოტიო სუბტროპიკულია, რბილი ზამთარი და ცხელი ზაფხული.

მდიდარი არქეოლოგიური მასალა და გვიანდელი პერიოდის ისტორიული წყაროები ადასტურებენ, რომ სოფელი უძველესი დროიდან დასახლებული ყოფილა. არქეოლოგიური აღმოჩენების საფუძველზე შეიძლება დაბეჭდვით ვივარაუდოთ, რომ სოფელი ანტიკური ვანის აღზევების პერიოდში მდებარეობდა სამხრეთ საქართველოში მიმავალ მნიშვნელოვან საქარავნო გზაზე, რაც უდავოდ ხელს შეუწყობდა მის კულტურულ დაწინაურებას. ამის ფაქტობრივი მტკიცებულება ბევრია.

ფრანგი კონსული და მოგზაური ფაკ ფრანსუა გამბა, რომელმაც 1820-1824 წლებში შემოიარა საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი, როგორც ერთგან მიუთითებს, მიახლოებით 1820 წელს იმყოფებოდა სოფელ დვალისკვილებში (დღევანდელი სოფ. სულორი) და სოფლის ტეროტორიაზე მდებარე გოგირდოვანი წყლის აბანოებში. გამბა აღფრთოვანებული იყო ნახევრად დანგრეული აბანოების შენობის ხილვითა და აქაური ჰავის სიჯანსაღით. „მას (აბანოებს) ანტიკური და დიდებული იერი ჰქონდა. გარეგნული ფორმით იგი დიდად წააგავდა ვერგილიუსის საფლავს მონპოზილიპში... იმერეთის ამ მაღალ ადგილას ჰაერი ძალზე სუფთაა და ციებისგან მოკეთებული ქარისკაცები აქ სწრაფად შეძლებენ გამოჯანმრთლებას“ (ე. გამბა, 1987: 160-161).

სოფელ სულორის ტოპონიმა და ისტორიული გეოგრაფია, მიუხედავად საინტერესო მასალებისა, ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ შესწავლილი (მცირე გამონაკლისის გარდა – ლ.დ). მაგ.: მდინარე სულორის ხეობაში, ლიხეთში (სოფლის საძოვარი) აღმოჩენილი კოლხური მონეტები ამ ადგილის მნიშვნელოვან წარსულზე მიგვიითითებს, თვით ტერმინი ლიხეთი თავისი გეოგრაფიულ-სემანტიკური აგებულებით საკმაოდ გავრცელებულია საქართველოში. მაგ.: ლიხის ქედი, ან თვით ამ ადგილის ბუნებრივი გაგრძელება ლიხეიტბა. ეს

ტოპონომიკური წარმონაქმნი გარკვეულწილად გეოგრაფიული თვალსაზრისით გამოცანაა, რამეთუ ლიხეიტბა ერთ-ერთი მთის მწვერვალს ჰქვია და იქ არავითარი ბუნებრივი წყლის რეზერვუარი არ არსებობს. სავარაუდოდ, არც ადრე არსებულა.

სოფ. სულორის ტოპონომები მართლაც რომ გვესაუბრებიან ამ კუთხის წარსულზე. მდინარე სულორის ხეობაში, ქვაბისკარის სახნავი მიწების შემდეგ, მდებარეობს ადგილი საკაკილიე. ადგილობრივები აქ ხშირად პოულობდნენ უცნაურ მძივებსა და ყელსაბამებს. მოგვიანებით ამ ადგილას მართლაც აღმოჩნდა ძველი წელთაღრიცხვით დათარიღებული, უნიკალური, მოჩუქურთმებული საბრძოლო ხელცული. სოფელ სულორის ტოპონიმთა შესწავლა საშური საქმეა და ბევრ საინტერესო მასალას გამოავლენს.

სოფელში გავრცელებულ ტოპონიმთა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს ადამიანის სახელსა და გვარს ტოპონიმთა ფუძეებად. ანთროპონიმები მიკროტოპონიმებში ძველი საჩინოს ამ მრავალმხრივ საინტერესო კუთხეში მაინც განსაკუთრებით გავრცელებულია ძველადაც და ახლაც მიწის ნაკვეთის კუთვნილების აღმნიშვნელი ტოპონიმები სეული/სოული დაბოლოებით. მაგალითად: ადამიანთა სახელები მიკროტოპონიმებში: **ბაბუესოული** - საყანე ადგილი მდ. სულორის ხეობაში, სოფლის ცენტრიდან 1,5 კმ.-ის მოშორებით. უცნაურად დამრეცი ადგილი, რომელიც მაინც კარგ სიმინდის მოსავალს იძლეოდა. **მარკესოული** - ადგილი მამალე (კოდ ღელეს) მიდამოებში, ესეც სიმინდის მოსავლით გამორჩეულია. **ივანესოული** - სოფელ სულორის ახლანდელი ცენტრალური სასაფლაოს ადგილი. საინტერესოა ამ ტოპონიმის ისტორია; იგი დღეს გადაქცეულია წყევლის სინონიმად. მაგ.: **შენ წადი ივანესოულში** იგივეა, რომ ადამიანს ნაადრევი სიკვდილი უსურვო. ვფიქრობ, ეს მყარი გამოთქმა თუ ერთ შემთხვევაში საშინელი წყევლაა - ალბათ მსგავსი: „შენ წადი ჭანდაბაშიო“ (ჭანდაბა - სპარსეთში მდებარე უდაბნოა, იქ გადასახლებულ ქართველთა უკან ვერ დაბრუნების ადგილი), მეორე შემთხვევაში სრულიად უწყინარი ტოპონომიკური ერთეულია. მაგ.: სოფლის მეორე ნაწილში ვენახიანი ადგილის სახელწოდებაა **ივანესოული**, რომელიც, პირიქით, ბაღჩითა და ყურძნის ხარისხითაა გამორჩეული. **კაპიტისოული** - ადგილი მდ. სულორის ხეობაში ქვაბისკარის შემდეგ. ძველად საყანე ადგილი ყოფილა. ვანოიეს **ნაბინვარი**, **ილიელეს ნაბინვარი**, **პროკლეიეს ნაეზვარი**, **სარაპისოული** (ადგილები სოფ. სულორის შემოგარენში). ასევე საკმაოდ ხშირია ისეთი ანთროპონიმები, ტოპონომიკური ერთეულები, რომელთა ფუძედ ადამიანის გვარია. ძირითადად ასეთი ერთეულები გვაუწყებენ ადამიანის საცხოვრისის, სახნავ-სათესი მიწის, ბალ-ვენახების, წისქვილების, ტყეების, საძოვრების, წყაროების და სხვა სავარგულების წარსულში კონკრეტული ადამიანების კუთვნილებას. ასეთია, მაგ., სოფელ სულორში, ხახუტაშვილების უბანში - **ხელაძეების წყარო**,

ადგიშვილების ნაყანები, პაიკიძეების წისქვილი (მდ. სულორის ხეობაში), ხოდელიძეების (ხვედელიძეების) წისქვილი, ხურციძეების აბანო და სხვა.

ძალიან ხშირად ტოპონიმთა ფუძეებად გვხვდება ზედსართავი სახელები. მაგ.: დიდი ტახტიანი, პეტერე (პატარა) ტახტიანი, შავი ტყე, პეტერე სანადირო, დიდი უხტომი, პატარა უხტომი, დიდბალი, დიდვაკე. ხშირია ზმნიზედები ფუძეში. მაგ.: ზედა საყვიარე, ქვედა საყვიარე, ზედა ღარები, ქვედა ღარები, შუა გორე, შუაქეთი და სხვა.

სოფელ სულორში საკმაოდაა გავრცელებული მიკროტოპონიმები, რომლებიც მიღებულია ხელოსნობის ან პროფესიის აღმნიშვნელი სიტყვათშეერთებებით, ან კონკრეტული ადგილის რაიმე საგანთან, ბუნებრივ მოვლენასთან ან ცხოველთან მიმსგავსების შედეგად. მაგ.: ლიხეიტბა, ლიხეთბოლო, ლამაზ მთა, ხარკუდე (ეს ადგილი მართლაც ჰგავს ხარის უკანა ნაწილს), ქალამანე (ქალამანთან მსგავსება), ნაზაოდარი, ნამჭედვარე, მუხაგახვრეტილე, საყინვიე (ბუნებრივი მოვლენა ყინვა), წყარუე, საკონდახე, დათვსაწუმი, გზაბოძალი, ხუცნაყანები, ბერთა ქედი, როდინი (აქ არის დიდი როდინის ქვა). ადესები, ვაშლარე, ნაშვავები, გაწყვეტილი უღელტეხილი, კაკოიეს ქედი და ა.შ.

სოფელი სულორი საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიას მოიცავს, რადგან იგი არის ბოლო დასახლებული პუნქტი ვანიდან სამხრეთ საქართველოსკენ მიმავალ გზაზე. შესაბამისად, ის სავარგულები, საძოვრები, ტყის მასივები თუ სანადირო ადგილები პირობითად დაახლოებით 10 კმ. სიგრძის და 5 კმ. სიგანის ტერიტორიას მოიცავს, ამდენად, ძალიან მდიდარია ტოპონიმიკური ერთეულებით. ჩვენ აქ წარმოვადგენთ მდინარე სულორის ხეობის ტოპონიმთა ლექსიკონს ადგილმდებარეობის თანმიმდევრობით.

1. დვალიშვილების აბანო (სოფლის დასაწყისში), 2. ლელასკურე (მდ. სულორის შენაკადი), 3. დუქნები (სოფლის ცენტრი), 4. ქვანთახებე (მდ. სულორის შენაკადი), 5. ვაშლარე (ვაშლებიანი ადგილი), 6. ნაწისქვილები (ვასილიეს წისქვილი), 7. ნაქდევარე (დიდი კლდის თავი), 8. ქვაბრანე, 9. სერანე, 10. ეიხური, 11. ნაზაოდარი, 12. ბაბუესოული, 13. ლიხეთ ბოლო, 14. ლოყინარი, 15. ჩიხიე, 16. საჩილაყოს ვაკე, 17. შაშვ-ღელე, 18. ქვაბისკარი, 19. საკაკილიე, 20. სათევზიე ღელე, 21. კაბიტის ნაბინვარი, 22. ეკლები, 23. დიდ მსხალი, 24. ლოყინარი, 25. დიდვაკე, 26. თავშეყრილები, 27. კაკოურე, 28. მაროულე, 29. გულებე, 30. ხუჩოული, 31. ლომყანე, 32. სერი, 33. სატურე, 34. ბზვარე, 35. ანეული, 36. ნასესკვარე, 37. ორ ღელე, 38. ჩიხური, 39. ციხიე, 40. თენგოიეს ნაბინვარი, 41. საყინვიე, 42. დიდი ტახტიანი, 43. პეტერე ტახტიანი, 44. წიფლები, 45. იოური-დასასვენებელი რცხილე, 46. ხვანჩე, 47. წყაბოძალი, 48. ცალაბანე, 49. დიდბალი, 50. ციხიე-გრძელ სერი, 51. სატალახე.

52. ოსნაკლავე, 53. წყარუე, 54. ქვედა ღარები, 55. ზედა ღარები, 56. ქვედა საყივარე, 57. ზედა საყივარე, 58. სანისლიე, 59. სახადი, 60. ბეეე, 61. კორღანო, 62. მგვალი გორი, 63. შუაქეთი, 64. ხუცნაყანები, 65. პეტერე უხტომი, 66. დიდი უხტომი, 67. პეტერე სანადირო, 68. დიდი სანადირო.

სოფელი სულორი, რომელიც რომაული ამფითეატრის ფორმის მთის კალთებზეა გაშენებული, რაც ცალკეული უბნების თანაბარ სიახლოვეს განაპირობებს სოფლის ცენტრთან და რაც ნებისმიერი დასახლებული პუნქტისთვის უაღრესად მოსახერხებელი მდებარეობაა, განთქმულია სუფთა, ცივი მდინარეებით, წყაროებით, ნაკადულებით, დელეებით და სხვა. შესაბამისად, სოფელი არა მარტო უნიკალური თვისებების მქონე გოგირდოვანი აბანოს წყლითაა ცნობილი და საინტერესო, ამავე დროს სულორი მტკნარი წყლის საუკეთესო რეზერვუარია, რომელიც ქვეყნის სიმდიდრეა და რომელსაც გონიერი და გამჭრიახი მეურნის თვალი ხშირად აკლია. ამდენად, ძალიან საინტერესოა სოფლის ჰიდრონიმები და მიკროჰიდრონიმები.

სოფელ სულორში მიედინება სოფლის სახელწოდების მქონე მდინარე სულორი. უფრო სწორად, რადგან 1929 წლამდე ამ კუთხეს დვალიშვილების თემი ერქვა, სოფელს დაერქვა მდინარის სახელწოდება. უაღრესად საინტერესო ჰიდრონიმია სულორი, რომელსაც ზეპირი და წერილობითი წყაროები სხვადასხვა ახსნას უძებნის. სოფლის ზოგი უხუცესის თქმით, მდინარის სახელწოდება სულორი შედგება ორი ნაწილისაგან: სულ+ორი. ე.ი. ორი პატარა მდინარის შეერთებით არის მიღებულიო. მართლაც, სოფლის ცენტრიდან 2-3 კილომეტრის მოშორებით „ნაზაოდარზე“ მდინარე სულორი ორ ნაწილად იყოფა: **ლოყინარი** და საკუთრივ **სულორი**. ასევე, სოფლის უხუცესთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ სახელწოდება სულორი მდინარეს ახალციხის საფაშოდან მომავალმა ერთ-ერთმა მოთარეშე თურქულმა რაზმმა დაარქვა, როდესაც წყურვილით შეწუხებულმა ამ მეკობრეებმა მდინარის წყალი დალიეს, ერთხმად თქვეს – სულორიაო. („სუ“ თურქულ-აზერბაიჯანულად მართლაც „წყალს“ ნიშნავს, ხოლო „ორდ“ „ოქროსწული“). ჯერჯერობით ამ ტოპონიმის ზუსტი წარმომავლობა გაურკვეველია. მდინარე სულორს აბანოებთან უერთდება საკმაოდ წყალუხვი ხეობა, **შაშხაფის წყალი**, რომლის სახელწოდება შეიძლება მომდინარეობდეს **შხეფისგან**. სოფლის ცენტრში მდინარე სულორს უერთდება სამი წყალუხვი ხეობა: **ღელასკურა** (უახლოვდება მეგრულს), **ქვანთახება** და **მამალე** (კოდ. დელე) **ქვაბიანეს წყალი**. **ლიხეთბოლოში** – **სახმარღელე**, **სათევზიე დელე** და **დიდვაკეში** – **ლოყინარი**.

სოფელში ბევრია წყაროები. მიკროჰიდრონიმთა ერთი წყება სიტყვათ-შეერთებითაა მიღებული:

1. **ტოპონიმი + წყალ** ლექსემა: **შაშხაფის წყალი**, **მამალე დელე**, **კოდ დელე**, **სათევზიე დელე**, **ღელასკურე**.

2. გვარი + წყარო: პაპუნაშვილების წყარო, ხელაძეების წყარო, ხახუტაშვილების წყალი.

3. ადამიანის სახელი + წყარო: შალვაიეს წყარო, პლატონიეს წყარო, ზუბიკიეს წყარო.

4. საგინებელი (საგნებელი) სახელი + წყარო: ღრანჯეების წყარო და სხვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბედოშვილი, 2002 - გ. ბედოშვილი, ქართულ ტოპონიმთა განმარტებით-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2002.
 უ. გამბა, 1987 - ეაკ ფრანსუა გამბა. მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, თბ., 1987.

LUKA DVALISHVILI

TOPONYMS OF VILLAGE SULORI (VANI MUNICIPALITY)

Village Sulori is located in Vani region, on the banks of River Sulori, a left tributary of the Rioni River. Rich and diverse archeological materials as well as historical sources verify that the village has been populated *since time immemorial*. *The toponyms and historical geography of village Sulori have not yet been sufficiently well studied.*

Anthroponym-based toponyms are spread throughout the village. The ownership of the land area is expressed by the toponyms with **-eul/-oul** suffix such as **babuesouli, marķesouli, ivanesouli**, etc.

Frequently used micro-toponyms include those composed by combining the *words denoting professions* or trades, or comparing of specific location to certain items, events or animals, for instance, **likheitba, likhetbolo, lamaz mta, qalamane, nazaodari**, etc.

The following hydronyms of the village are of interest: **ghelaskura, loqinari, sakhmarghele, satevzie ghele**, etc.

The proposed article deals with the toponyms and hydronyms of Village Sulori.